

5. Стрекалов Е. Ф., Музыка А. А. Застосування судами законодавства про відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів // Коментар судової практики в кримінальних і адміністративних справах. — К., 1998. — С. 109.
6. Советское уголовное право / Под ред. В. Д. Мельшапина. — М., 1975. — С. 47.
7. Икрамова М. Г. Уголовно-правовая борьба с наркоманией. — Ташкент, 1982. — С. 78
8. Архив Веселиповского районного суда. — г.т. Веселидово, 1966.
9. Мирошниченко П. А., Музыка А. А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией. — К.; Одесса, 1998. — С. 107.
10. Черных В. Д. Понятие групп лиц, организовавших для занятия контрабандой // Проблемы правосудия. — К., 1974. — Вып. 28. — С. 6.

УДК 343.148

С. В. Слінько

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ ПОВНОВАЖЕНЬ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Діяльність органів досудового слідства, прокурора і судді спрямована на встановлення істини по кримінальній справі на основі доказів процесуально отриманих та закріплених. Відповідно до ч. 2 ст. 65 КПК України серед джерел доказів законодавець визначає висновок експерта.

Правове становище судового експерта має специфічні особливості. Судовий експерт як суб'єкт кримінального процесу залучається для дачі висновку з питань, що мають значення для всебічності, повноти й об'єктивності дослідження обставин справи. Судовий експерт у межах своєї компетенції бере участь у дослідженні обставин справи тільки з питань, які відносяться до межі дорученої йому експертизи і знань, що мають значення для підготовки і дачі висновку. Суд і сторони в процесі звертаються до експерта тільки у зв'язку з дорученою йому експертизою і даним ним висновком.

У судовій і слідчій практиці широко використовуються різні види експертиз. Найбільш актуальними кримінальними справами, які знаходяться в провадженні слідчих залишаються справи про здійснення економічних злочинів, злочинів у кредитно-фінансовій сфері, розкрадань зроблених шляхом присвоєння або розтрати, що вуюються в даних бухгалтерського обліку. Слідчий за наявною у документації інформацією, навіть за наявності ревізійних та інших перевірочних матеріалів, не має можливості без спеціальних знань виявити усі факти, що можуть мати істотне значення по кримінальній справі. Розкрити факти фінансових порушень за допомогою використання спеціальних знань може тільки експерт-бухгалтер. Судово-бухгалтерська експертиза в ході досудового слідства і судового розгляду полягає в дослідженні матеріалів кримінальної справи фахівцем-бухгалтером, дачі ним, відповідно до його спеціальних знань, висновку щодо поставлених слідчим або суддею питань стосовно фінансово-господарської діяльності підприємства або приватного підприємця.

У літературі існує трохи інше трактування поняття судово-бухгалтерської експертизи. Так, Н. К. Болдов, А. В. Голубева розкривають її зміст як процесуально-правову форму застосування експертно-бухгалтерських знань з метою одержання доказів по кримінальній справі [1]. Таке розуміння судово-бухгалтерської експертизи є найбільш точним і вірним. Подібне судження ґрунтується на основі ст. ст. 67, 77, 200 КПК України, які закріпили призначення і провадження експертизи.

Закон встановлює правила провадження експертиз під час розслідування кримінальних справ. Даного правила дотримуються у разі:

- розслідування кримінальної справи і провадження слідчих дій;
- проведення документальної ревізії;
- провадження судово-бухгалтерської експертизи.

При цьому процесуальний закон забороняє використовувати одній і тій ж самій особі функції ревізора й експерта, фахівця й експерта.

Предмет бухгалтерської експертизи розглядався у багатьох наукових працях. Однак єдиної точки зору немає. А. М. Ромашев, А. Р. Шляхів [2], наприклад, дають власне визначення предмета бухгалтерської експертизи. На їхню думку, предмет судово-бухгалтерської експертизи — це операції бухгалтерського обліку, які відображають визначені сторони фінансово-господарської діяльності. Шляхом дослідження обліково-бухгалтерської документації, інших матеріалів справи експерт-бухгалтер встановлює фактичні дані, що допомагають з'ясуванню обставин по кримінальних справах. Фактичними даними є операції бухгалтерського обліку. Однак важко зрозуміти, які саме операції являють собою предмет бухгалтерської експертизи. Не дається чіткого уявлення про специфіку предмета експертизи. Занадто загальне і нечітке визначення предмета експертного дослідження призводить не тільки до необґрунтованого розширення меж компетенції експертів-бухгалтерів, але і до змішування понять об'єкта і предмета експертизи. Але є й інше трактування предмета судово-бухгалтерської експертизи. Так, Т. М. Дмитренко й Е. Г. Чаадаєв визначають предмет судово-бухгалтерської експертизи, виходячи з меж компетенції судового експерта-бухгалтера. Це зводиться до з'ясування обставин фінансово-господарської діяльності суб'єктів, що хазяюють. Пояснюється це тим, що кримінально-правова модель складу злочину та його наслідків для власників майна і держави відповідає потребам правосуддя щодо використання спеціальних знань експерта. На наш погляд, це може викликати правову оцінку зробленому діянню.

Не можна не погодитися з тим, що відповідно до вимог ст. 76 КПК України експертиза призначається у випадках, якщо слідству й суду необхідні спеціальні знання у визначеній галузі науки. Предмет експертизи визначається предметом доказу по кримінальній справі, виходячи з фактичних обставин, і експертиза є самостійним джерелом доказів, виходячи із сукупності всіх зібраних у справі доказів. Висновок експерта по кримінальній справі не може бути покладений в основу вироку, якщо він суперечить матеріалам кримінальної справи.

Виходячи з предмета судово-бухгалтерської експертизи варто визначати завдання, які розв'язуються при її провадженні. Завдання експертизи містять у собі установлення фактичних даних, пов'язаних з обставинами матеріалів кримінальної справи. Вони визначаються встановленням нестачі або надлишками товарно-матеріальних цінностей, коштів, сумою матеріального збитку, правильністю документального оформлення операцій прийому, збереження, реалізації товарно-матеріальних цінностей, руху коштів, відповідності відображення в бухгалтерських документах господарсько-фінансових операцій, вимогам бухгалтерського обліку і звітності, а також відповідності або невідповідності показань свідків, підозрюваного, обвинувачуваного.

В юридичній літературі висловлюються різні думки щодо того, чи входить визначення суми (розміру) матеріального збитку в компетенцію експерта-бухгалтера. Аналіз практики розслідування фінансово-господарських злочинів показує, що експерт-бухгалтер не зобов'язаний з точністю до однієї копійки встановлювати суму заподіяного матеріального збитку. Експерт вирішує питання, пов'язані зі здійсненням фінансово-господарських порушень, які стали тяжкими матеріальними наслідками. Але вказувати конкретну суму заподіяного злочином збитку він не завжди може. Експерт-бухгалтер має право вирішувати й інші питання, пов'язані з недотриманнями вимог бухгалтерського обліку і контролю, фінансової, касової, розрахункової дисципліни, якщо для цього необхідно застосування його спеціальних знань.

Ці задачі мають експертний характер, а тому вони обумовлюють предмет судово-бухгалтерської експертизи.

На нашу думку, великий недолік теорії і практики призначення і проведення бухгалтерських експертиз — неправильне розуміння деякими процесуалістами предмета і компетенції бухгалтерської експертизи. Щоб слідчі точніше уявляли собі у яких випадках необхідна бухгалтерська експертиза, їм потрібно чітко знати предмет експертизи. Закон забороняє слідчому ставити перед експертом питання, що виходять за рамки його компетенції, а експерту виходити за ці рамки у своєму висновку.

Необхідно розрізнити слідчі й експертні завдання. На слідчого, прокурора, суддю покладаються завдання швидкого і повного розкриття злочинів, викриття винних і забезпечення правильного застосування закону для того, щоб кожний, хто здійснив злочин був підданий справедливому покаранню і жоден невинний не був притягнутий до кримінальної відповідальності і засуджений.

Експерт зобов'язаний вирішувати тільки завдання, що вимагають застосування спеціальних знань. Предмет судово-бухгалтерської експертизи містить у собі сукупність ознак, що пов'язані з фінансово-господарською діяльністю підприємства. До предмету судово-бухгалтерської експертизи входять відображені в документах або облікових регістрах господарські операції, які стали об'єктами розслідування або судового розгляду, щодо яких експерт-бухгалтер дає висновок з питань, поставлених на його вирішення слідчим, прокурором, суддею чи судом. Все це знаходить своє відображення в бухгалтерському обліку. Судово-бухгалтерська експертиза необхідна тоді,

коли зібрані всі матеріали в справі і допитані свідки, обвинувачуваний (підозрюваний).

До способів судово-бухгалтерської експертизи прийнято відносити перевірку документів за формою, що містить у собі арифметичну, нормативну, зустрічну перевірку, зіставлення документів, контрольну звірку.

Перевірка фінансових документів — це спосіб, за допомогою якого експерт установлює наявність і правильність заповнення необхідних реквізитів (показників). Вона дає можливість виявити не тільки порушення, але і приховувані за ними зловживання. Формальна перевірка документа містить у собі наступні прийоми: візуальний огляд документа і його аналіз. Огляд документів сполучається з перевіркою дотримання правил складання й оформлення документів. Під час огляду документів можна виявити сліди підклеювання, підчищення, травлення та зміни цифрових і інших записів. Особливу увагу варто звертати на відбитки штампів і печаток. Арифметично перевірка — це спосіб, застосування якого дозволяє зробити підрахунок підсумкових показників. Нормативна перевірка дозволяє установити правильність операцій, відбитих у бухгалтерських документах. Під час нормативної перевірки визначається нормативність застосування в документах цін, розцінок, відсотка накладних витрат, витрати матеріалів, дотримання інших нормативів. Експерт-бухгалтер може установити серед документів незаконні по змісту, але законні за формою. Порівняння документів дозволяє здійснювати взаємний контроль двох чи декількох видів документів, зв'язаних між собою єдністю фінансової операції. Зустрічна перевірка документів здійснюється шляхом зіставлення окремих примірників того ж самого документа, що знаходяться в різних організаціях (накладна — у покупця, другий примірник — у постачальника і т. д.), а так само документів, зв'язаних між собою однією і той же операцією (накладна, шляховий лист). Хронологічна перевірка застосовується як самостійний прийом дослідження документів, так і як додатковий — з метою наступної обробки матеріалів контрольним звірванням і відновлення кількісного обліку. Найбільш ефективним способом експертного дослідження, застосовуваного по справах про розкрадання є контрольне звірвання. Сутність цього способу полягає в проведенні інвентаризації. За даними контрольного звірвання можна судити про наявність «зайвих» неврахованих товарно-матеріальних цінностей, пересортицю однорідних товарів тощо.

Специфіка судово-бухгалтерської експертизи виявляється, по-перше, у її довільно-правовій формі, що забезпечує одержання джерела доказів; по-друге, у застосуванні експертних і бухгалтерських знань у ході дослідження розкритих порушень господарських операцій.

Література

1. Болдова П., Голубева А. Судебно-бухгалтерская экспертиза. — М., 1993. — С. 6.
2. Шляхов А. Р., Ромашев А. М. Судебно-бухгалтерская экспертиза // Социалистическая законность. — 1971. — № 5. — С. 28.